

Allame Sejjid Muhammed Husejn Tabatabaji

Da li je društvena ideologija konstantna i provediva?

UDK 316.74:2

Tekst pred nama je sažetak nekoliko poglavlja knjige *Rawabete edžtema'i dar eslam* (Društveni odnosi u islamu) velikog savremenog mufesira Allame Tabatabajija, r.a. Prijevod je popraćen stajalištima drugih mislilaca u cilju potvrde, kritike i dublje analize navedenog u tekstu što u mnogome pomaže njegovom razumijevanju.

I površnim pogledom na opće islamske propise shvatamo da je islam društvena vjera i odgovara čovjekovoj prirodi. Propisi kao što su naređivanje na odbor a odvrćanje od zla, poticanje islama na jačanje društvenih veza putem ljubavi, uzajamnog pomaganja, darivanja te održavanje Božijih propisa u zajednici kao što je namaz u džematu, hadž i brojni drugi vjerski propisi pokazatelj je da islam svoj poziv gradi na društvu. Islam se ne zadovoljava samo dobrom pojedinca već smatra da zdrav pojedinac treba izgraditi zdravo društvo.

Ovaj tekst pojašnjava sposobnost provedivosti islamskih društvenih propisa u postojećim savremenim okolnostima. Također, nastojalo se odgovoriti na pitanja kao što su: Da li je primjenjivost islamskih društvenih propisa u savremenim okolnostima mjerilo njihove naprednosti ili je to pokazatelj nepostojanja tih propisa? Zašto i pored postojanja naprednih društvenih islamskih propisa islam kao jedna društvena ideologija nije uspjela da nastavi uspješan život? Da li su mjerilo naprednosti jednog društva samo odnosi pojedinaca unutar tog društva ili tome treba pridodati i sposobnost društva da komunicira i sučeljava se sa drugim društvima?

Ključne riječi: društvo, društvene relacije, društvene relacije u islamu

Uvodne napomene: Kratka biografija Allame Tabatabaija

Allame sejjid Muhammed Husejn Tabatabaji, r.a., rođen je 1281. godine po Hidžri u Tabrizu u pobožnoj i obrazovanoj porodici. U Nedžefu Allame prisustvuje predavanjima ajatullaha Age Šejha Muhammeda Husejna Isfahanija, gdje izučava usul u razdoblju od šest godina, kao i specijalizaciju fikha u razdoblju od četiri godine. Osam godina pohađa specijalizaciju fikha pred ajatullahom Nainijem, kao i jedan ciklus specijalizacije nauke o načelima fikha. Malo je prisustvovao i časovima fikha kod ajatullaha Age Sejjida EbulHasana Isfahanija, a općenitosti nauke o prenosiocima predaja (*ridžal*) uči kod ajatullaha Hudždžeta Kuhkama-reija. Filozofiju uči pred čuvenim filozofom onog vremena Aga Sejjidom Husejnom Badkubejem. Na preporuku Badkubeija, prelazi jedan ciklus diskurzivne aritmetike, zatim ciklus geometrije ravni i prostora, kao i diskurzivne algebre pred Aga Sejjidom EbulKasimom Hansarijem, koji je bio vješt matematičar.

Allame Tabatabaji je u Nedžefu boravio oko jedanaest godina. Pored izučavanja fikha, usula, matematike, filozofije, ridžala i tefsira, bio je veoma uporan i ozbiljan u praktičnoj gnozi i redovno je odlazio pred velikog učitelja hadži Mirzu Alija Agu Kazija, opskrbljujući se, posredstvom blagodati njegovog morala, obilnom poputničnom u smjeru duhovnog putovanja i ukrašavanja vlastite duše, stigavši do uzvišenih razina i položaja morala i irfana (gnoze). Allame je zbog materijalnih neprilika bio prisiljen da 1314. g. po H. napusti Nedžef i vrati se u Iran, u svoj rodni grad Tabriz,

gdje je boravio više od deset godina. Te godine on naziva razdobljem duhovnog gubitka, zato što se zbog nastalog stanja morao posvetiti običnoj svakodnevnicu zarađivanja za život, baveći se zemljoradnjom, što ga je odvojilo od učenja i naučnog razmišljanja, čemu je mogao posvetiti sasvim malo vremena, zbog čega je – kako sam naglašava – bio u stanju unutrašnjeg nemira i tegobe.

Na kraju, 1335. godine po H. napušta svoj rodni kraj i prelazi u naučni vjerski centar (Houza). Ova selidba ujedno je i prekretnica u njegovom naučnom i duhovnom životu i preokret u racionalnim znanostima i tefsiru u naučnom vjerskom centru u Komu. Budući da je nakon potrebnog razmatranja osjećao potrebu da se u naučnom centru posveti pažnja racionalnim i filozofskim raspravama, kao i tumačenju Kur'ana, uz sve moguće prepreke koje su postojale, do kraja života je bio posvećen tome i, hvala Uzvišenom Bogu, zahvaljujući blagodatima tog naučnog pokreta, u oblastima tefsira Kur'ana i racionalnih znanosti u naučnim vjerskim centrima imamo učenike ovog velikana koji za sobom ostavljaju važna djela, a naučni centar je do te mjere uznapredovao u tefsiru i drugim naučnim i racionalnim oblastima da je dosad održano nekoliko specijaliziranih ciklusa predavanja iz tefsira, kao što je osnovana i posebna katedra za racionalne znanosti.

Naučne odlike Allame Tabatabaija

Allame Tabatabaji je bio stručnjak u različitim naukama i u njima je pisao djela, a rijetke su osobe koje posjeduju toliku svestranost. Ovom prilikom ćemo spomenuti samo tefsirsku dimenziju

¹ Allame Tabatabaji razmatranje pitanja društvenog sistema počinje analizom čovjekove prirode. On vjeruje da su ljudi, sa gledišta naravi, takvi da posmatraju sve i svašta kao sredstva koja će im donijeti ličnu korist. Kroz po-tragu za hranom, odjećom i sl. čovjek ispunjava svoje potrebe i prohtjeve, a sa istom motivacijom ide ka drugim ljudima da ih iskoristi, tj. da dobije usluge od njih. Kako je moguće da čovjek, koji ima svoj razum, prilikom suočavanja sa istovrsnicima, ne razmišlja o iskorištavanju drugih odnosno kako je moguće da izuzme svoje istovrsnike?! Zapravo, to je nemoguće jer čovjekova ćud je konstantna i nije nadnaravna, drukčije kazano, htio to čovjek ili ne, ovaj pristup pripada njegovoj prirodi. Allame Tabatabaji smatra da je pojava društvenog života rezultat "upošljavanja" prilikom kojeg ljudi uvažavajući korist drugih ljudi, koriste se njima radi ostvarenja vlastite koristi uz to prihvatajući društvenu pravednost koja osigurava ostvarenje koristi svih subjekata uključenih u društveni proces. Približavanje i socijalizacija su jedna vrsta upošljavanja i iskorištavanja do koje dolazi zbog nagonskih osjećaja. Naime, kad god neka osoba nađe neki način kako bi iskoristila drugu osobu, to će i učiniti, upravo zbog toga što ovaj nagon postoji kod svake osobe u jednakoj mjeri, a ishod toga jeste nastanak samog društva. Na koncu, finalni ishod dužeg razmatranja Allame Tabatabaji jeste sljedeći: Čovjek pod imperativom vlastite prirode neprestano žudi za ostvarenjem lične koristi kako od prirode, tako i od drugih ljudi (proces *upošljavanja*), a zbog ostvarenja svoje koristi on želi da i drugi imaju korist od toga (proces *društvenosti*). Čovjek također želi društvenu pravednost radi svacije koristi. U djelu *Tefsir al-Mizan* autor često spominje i razmatra ovo pitanje i uvijek insistira na tome da priroda samoljublja i priroda upošljavanja uzrokuje da čovjek uposli druge, jer ove prirode su prisutne kod svih pojedinaca a ljudi nemaju

Allame Tabatabaji, iako njegova naučna ličnost posjeduje i filozofsku, etičku, irfansku i dr. dimenzije.

Tefsirska dimenzija

Dosad su veliki islamski tumači Kur'ana napisali ogroman broj tumačenja koristeći se različitim metodama: po redosljedu sura, tematskom, tradicionalnom, racionalnom, naučnom, kur'anskom. Svaki od njih ostavio je trag na putu predstavljanja neke kur'anske dimenzije na različitim poljima: pojedinačnom, društvenom, moralnom, odgojnom, kulturnom, povijesnom, naučnom, političkom i ekonomskom, a uvaživši širinu kur'anske upute, očita je neophodnost pisanja različitih komentara.

Jedan od komentatora Kur'ana koji su u naše vrijeme na najbolji način napisali tefsir cjelokupnog Kur'ana jeste i Allame Tabatabaji, koji je poznat po tumačenju Kur'ana Kur'anom. On se u ovoj metodi tumačenja vodio riječima časnog Poslanika, koje prenosi Ibn Abbas: "Kur'an tumači svoje dijelove svojim drugim dijelovima." Pored toga što ovu metodu koristi precizno i temeljito, Allame Tabatabaji ulaže trud da u određenim prilikama ponudi zasebne rasprave. Ne miješajući tumačenje Božijeg govora sa mišljenjima i stavovima učenjaka, on ih odvaja od tumačenja ajeta i nudi ih u posebnim odjeljcima pod naslovima kao što su: Filozofska rasprava, Moralna rasprava, Naučna rasprava i sl. Bez sumnje, ovakav postupak je pokazatelj koliko je bio bogobožan, koliko je bio pobožan i koliko je vodio računa da ni po koju cijenu ne nametne kakvo mišljenje Kur'anu. Ovaj način tumačenja može biti primjer svima koji se pokušavaju kretati poljem tefsira. Takvi moraju biti krajnje obazrivi kako ne bi nizom prethodno stvorenih zaključaka nametnuli nešto Kur'anu i na taj se

način suočili sa opasnošću tumačenja po ličnom nahođenju.

Jedan od učinaka ovakve vrste tumačenja jeste odvajanje ispravnih od neispravnih predaja. Kada bi se u toku rasprave susreo s predajama koje nisu bile u skladu s vanjštinom i tekstom Kur'ana, on bi ih odbacivao, što je činio na temelju preporuke samog Poslanika, s.a.v.a., i Ehli-bejt, čija je naredba bila da se predaja koja se ne slaže s Kur'anom – što znači da je nije ni izgovorio Poslanik ili Imam, mir s njima – treba odbaciti, jer su takav govor ili izmislili neprijatelji islama ili su ga iz određenog razloga pripisali Poslaniku i Imamu neuki prijatelji.

Da li je islamska društvena ideologija konstantna i provediva?

Od početka svoga postojanja ljudsko društvo nije bilo u potpunosti razvijeno te je postojala mogućnost da se dalje razvija i usavršava. Ta mogućnost razvijanja se ne odnosi samo na ljudsko društvo nego i na sva njegova duhovna svojstva i sve ono što je usko vezano za čovjeka. Društvena dimenzija čovjeka, kao i ostala čovjekova duhovna i spoznajna pitanja, uvijek idu ka savršenstvu, kako materijalnom tako i duhovnom.

Društvenost kao ljudska osobina nikad nije bila odvojena od čovjeka, međutim na samim počecima on joj nije pridavao značajniju pažnju, već je tjeran imperativom svojih drugih osobina – kao što su potreba za upošljavanjem, odbranom od neprijatelja i sl., koje su u tom trenutku bile u centru njegove pažnje – razvijao svoju društvenost. Kada je riječ o upošljavanju, valja naglasiti da svaki čovjek ima potrebu da uposli drugu osobu, učini je posrednikom osiguranja ostvarenja svojih potreba i zahtjeva

kako bi na taj način ostvario dominaciju nad njim i nametnuo mu svoje zahtjeve. Potreba za upošljavanjem drugih ljudi na početku se korak po korak manifestirala prvo u formi dominacije i vladanja nad porodicom, potom rodnom, plemenom i vladanjem narodom. Razlozi zbog kojih su neke osobe imale nadmoć nad drugima mijenjali su se kroz vrijeme: nekada je bilo dovoljno imati hrabrost i izrazitu tjelesnu snagu; u drugom periodu važan je bio imetak i broj djece, a zatim je došlo i razdoblje u kome je veći primat imala umješnost vladanja, tj. posjedovanja znanja i vještina upravljanja zajednicom.¹

Shodno rečenom, Kur'an navodi kako su vjerovjesnici bili prve osobe koje su u širem smislu upoznale ljude sa pitanjem "društva" i koje su nezavisno od drugih pitanja ukazale na nužnost očuvanja društva:

وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً
فَاخْتَلَفُوا

Ljudi su jednu zajednicu sačinjavali, a onda su se jedan drugome suprotstavili. (Junus, 19)

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ
التَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ
الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ
فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ

Svi ljudi su sačinjavali jednu zajednicu, i Allah je slao vjerovjesnike da donose radosne vijesti i opomene, i po njima je slao Knjigu, samu istinu, da se po njoj sudi ljudima u onome u čemu se ne bi oni slagali. (El-Bekare, 213)

Ovaj kur'anski ajet svjedoči o tome kako su ljudi u najstarijoj historiji živjeli jednostavno te nije bilo nikakvog

razilaženja među njima. Međutim, nakon nekog perioda počinje dolaziti do razilaženja, rasprava i svađa. Iz tog razloga, Bog je poslao vjerovjesnike i knjige kako bi se otklonila razilaženja i kako bi došlo do povratka ljudi u društveno jedinstvo te kako bi, uz pomoć zakona koje je On propisao, to društveno jedinstvo bilo sačuvano.

Bez sumnje, islam je jedina religija koja je jasno postavila temelje pozivanja na društvenost i ni na jednoj svojoj razini nije propustila pitanje društva. Drukčije rečeno, islam je sve svoje naredbe stavio u okvir društva, nadahnivši isto da slijede te naredbe do maksimalnih mogućnosti:²

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ
أَخْوَانِكُمْ

Vjernici su samo braća, zato pomirite vaša dva brata... (Al-Hugurat, 10)

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى
الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ
عَنِ الْمُنْكَرِ

I neka među vama bude onih koji će na dobro pozivati i tražiti da se čini dobro, a od zla odvrataći... (Ali Imran, 104)

Stvoritelj prvo stvara niz primarnih dijelova, sastavnica, koji imaju svoje specifične uticaje, poslije ih sastavlja i sa svim njihovim odvojenim osobinama, a kao rezultat toga nastaju nove koristi uz zadržavanje onih starih. Naprimjer, čovjek posjeduje različite dijelove, organe i moći koji imaju različite materijalne i duhovne koristi, a u slučaju njihova združivanja, čovjek postaje moćan i velik. Svaki dio koji je spojen sa drugima

nikakav drugi put osim uspostavljanja mira sa drugim ljudima. Na taj način mogu ostvariti međusobnu korist, a zbog toga je itekako potreban društveni život i društvena pravednost. Bolje rečeno, društveni život i pravda predstavljaju nešto što je prisilno, prinudno i nužno, jer to nije u skladu sa ljudskom prirodom. Da ljudi nisu bili prisiljeni, nikada to ne bi ni prihvatili, stoga, ko god ima moć i sposobnosti, odmah će ignorirati društvene veze i pravdu, gazeći prava slabijih, podređenih osoba. Povijest je oduvijek bila svjedok nasilja i tiranije, a da je društvena pravednost bila jedna od primarnih težnji čovjeka, onda bi bila češće zastupljena u ljudskim društvima, te ne bismo u tolikoj mjeri svjedočili suprotnom prizoru. (Tabatabaji, Muhammed Husejn, *Tefsir Al-Mizan*, sv. 2, str.175, Džame Modaresin, Qom, 2014)

² Da bismo objasnili ovu činjenicu, spomenut ćemo samo nekoliko islamskih naredbi koje se odnose na društvo:

- jedna vrsta vadžiba je vadžib 'alel-kifaje (kolektivna obaveza), a ukoliko nijedan pojedinac ne izvrši ovu obavezu, bit će grješni svi ljudi (naravno, oni koji su bili u mogućnosti, a nisu izvršili određenu obavezu). Jedan od primjera vadžiba 'alel-kifaje je džhenaza (ukop mrtvog).
- Navest ćemo i ajet u kojem Bog naređuje sljedeće:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَ
صَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

O vjernici, budite strpljivi i izdržljivi, na granicama bdijte i Allaha se bojite, da biste postigli spas i uspjeh! (Ali Imran, 200)

Mišljenje Allame Tabatabajija u vezi sa ovim ajetom je sljedeće: Riječ "مصاهرة" znači da ljudi zajedno trebaju da trpe smetnje i da se svako sa svojim saburom treba osloniti na sabur drugih ljudi. Tek tada će sabur imati veći uticaj, drukčije rečeno, uticat će kako na pojedinca tako i na društvo, jer to uzrokuje da moć svake

osobe bude povezana i postavljena u jednu veliku moć. Riječ "مراطة" znači ujediniti moći, ali ne samo protiv smetnji, već ujediniti moći zbog svih razina religijskog života koje obuhvataju i stanje teškoće i stanje radosti. Poslije ovoga, u Kur'anu je naglašeno: وَأَتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ da bi bilo precizirano kako pojedinačno strpljenje ne može postići istinski spas i uspjeh. (Tabatabaji, Mohamad Hosein, *Tefsir Al-Mizan*, sv. 4, str. 144, Džame Modaresin, Qom, 2014)

وَأَلْتَكُنَّ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ
إِلَى الْحَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ
وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

I neka među vama bude onih koji će na dobro pozivati i tražiti da se čini dobro, a od zla odvraćati. (Ali Imran, 104)

d) U sljedećem hadisu je naglašeno koliko je velika vrijednost namaza u džematu: "Ko ode u džamiju da obavi namaz u džematu, kada učini korak, briše mu se jedno loše djelo, a kada učini drugi korak, piše mu se dobro djelo, tako kada odlazi i kada se vraća." (Ibn Hibban)

³ Sličan stav zastupa i Morteza Motahhari koji vjeruje da je društvo jedna istinska kombinacija, prirodna kombinacija koja je nastala spajanjem duša, emocija, želja, htijenja i razuma, što znači da to nije tjelesna nego duhovna kombinacija. Nakon međusobnih akcija i reakcija, prelamanja i lomljenja materijalnih dijelova, nastat će i njihov novi talenat – dakle, dijelovi će nastaviti živjeti ali sa novim identitetom. Slično se dešava i sa pojedincima u društvu, jer svaki od njih svojim ulaganjem prirodnih i stečenih osobina ulazi u društveni život i duhovno se stapa sa ostalima te pronalazi novi identitet.) Motahhari, Morteza, *Moqadameji bar džahanbinije islami*, sv. 5, Sadra, Tehran, 2010)

⁴ Allame Tabatabaji, kao i drugi filozofi, svoju raspravu počinje pitanjem ljudske prirode.

stvara cjelinu koja je moćnija i veća od njezina dijela.³

Dakle, sveukupni dijelovi ili elementi čovjeka predstavljaju jedan jedinstven sklop, kojim dominira jedna nova jedinka po imenu "čovjek". Ova prevlast i dominacija koja postoji nad svim moćima dovodi do toga da se od tog sklopa, tj. cjeline, može izvući mnogo veća korist nego što je to moguće imati samo od pojedinačnih, odnosno njenih odvojenih dijelova. Kao primjer možemo navesti akcije i reakcije, te bitne materijalne i duhovne dobitke i koristi koji se mogu dogoditi samo ukoliko je riječ o datom "skupu", tj. "cjelini". Ove koristi i pored svoje jednoće imaju i svoje neobično mnoštvo, pa tako kada razvoj ljudske materije, tj. sjemena (spermatozoida) dosegne svoju puninu dolazi do stvaranja drugog potpunog čovjeka, koji je u stanju činiti iste one stvari i djela, kako materijalna tako i duhovna, kao i njegov original, tj. iskon. Prema tome, sve jedinke čovjeka, uz svo njihovo mnoštvo, ustvari su jedan čovjek; čovjek je jedan (jedna vrsta) a njegova djela, ma koliko bila u pogledu mnoštva brojna, ona su sa stanovišta vrste jedno djelo. To možemo usporediti sa vodom koja se može podijeliti u različito posuđe, ali i dalje ostaje jedna vrsta koja donosi mnogo koristi koje su također jednovrsne. Ukoliko svu vodu iz posuđa spojimo, to će nam omogućiti više koristi te učinkovitije rezultate.⁴

U vezi s gore navedenim činjenicama, u nastavku ćemo se osvrnuti na glavnu temu. Islam je uzео u obzir navedene činjenice (to da je čovjek jedna vrsta) prilikom odgoja pojedinca i upute ljudima ka istinskoj sreći:

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ
نَسَبًا وَصِهْرًا

On od vode stvara ljude i čini da su rod po krvi i po tazbini. (El-Furkan, 54)

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ
وَأُنثَى

O ljudi, Mi vas od jednog čovjeka i jedne žene stvaramo. (Al-Hugurat, 13)

بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ

Vi ste jedni od drugih. (Ali Imran, 195)

Ukratko, suštinski odnos *individue i društva* nužno uzrokuje nastanak niza društvenih moći i svojstava koje, onog trenutka kada između individue i društva dođe do konflikta i sukoba interesa, pobjeđuju i nadvladavaju moći individue. Percepcija i iskustvo o "aktivnim" i "pasivnim" društvenim moćima i osobinama svjedoče o navedenom iskazu: dakle, ako društvo ima želju i htijenje za nečim (naprimjer, prilikom društvenih ustanaka i revolucija), onda želja pojedinca nema moć da se suprotstavi tome. Dio nema izbora osim da bude dio cjeline, nema druge alternative osim da slijedi cjelinu. Moć društva je toliko velika da može pojedincu oduzeti moć razuma i shvatanja. Ova činjenica je razlog zbog kojeg je islam u tolikoj mjeri obratio pažnju na društvo, a takva pažnja nije primjetna ni u jednoj drugoj religiji i zakonima civiliziranih nacija.

Islam uzima u obzir sljedeću činjenicu: Ukoliko moral i odgoj nagona pojedinca, koji je osnova i korijen društva, bude u sukobu ili suprotstavljen sa odgojem većine ljudi u društvu (osim u rijetkim situacijama, koje nemaju nikakvu vrijednost prilikom upoređivanja i analiziranja), nećemo postići poželjan rezultat. Shodno tome, društveni moral i nagoni su jaki i dominantni u odnosu

na pojedinca, te stoga islam najvažnije naredbe i svoje zakonodavstvo temelji na društvu, a primjeri za to su: Hadž, namaz, džihad, udjeljivanje milostinje, bogobožnost itd.

Islam je za islamsko društvo i bilo koje drugo društvo – jer je prirodno i neophodno da društva imaju zajednički cilj – odredio za cilj istinsku sreću koja se ogleda u postizanju Božije blizine. Ako pojedinci i društva imaju ovakav cilj, onda taj cilj predstavlja skrivenog i unutarnjeg čuvara koji, osim čuvanja spoljašnosti čovjeka, nadzire i sve unutrašnje tajne i prirodu čovjeka. Dakle, ovaj cilj predstavlja garant očuvanja islamskih propisa; ali, potrebno je tomu dodati i moći islamske vlasti koja je čuvar javnih vjerskih obilježja i vjerskih granica te stroge obaveze pozivanja na dobro i odvrćanja od zla.

Naime, društva osim nadzornika, tj. supervizora njihove spoljašnjosti imaju i unutarnjeg nadzornika. Ukoliko bi se dogodilo da i najmanja devijacija bude sakrivena od pogleda vladara i čelnika društva, kao i ljudi koji pozivaju na dobro i odvrćaju od zla, ona tada zasigurno neće biti sakrivena od njenog unutarnjeg nadzornika. Islam ostvarenje svih svojih društvenih naredbi i zakona jamči oslanjajući se upravo na spomenuta sredstva. Zato kažemo: Način na koji islam vodi računa o statusu i položaju društva daje mu stanovitu prednost nad drugim sistemima i metodama.

Potrebno je postaviti sljedeće pitanje: Ako je mišljenje prethodnika ispravno i ako stav islama o stvaranju dostojanstvenog društva ima najnaprednije metode i najpostojanije osnove, čak bolje i stabilnije od svih civiliziranih i naprednijih naroda i nacija koje danas postoje, zašto taj stav nije provodiv u praksi, te zašto se održao samo u jednom kratkom razdoblju?! Naime, islam se nije uspio održati na izvornom kursu

i on se veoma rano promijenio u sistem nalik sistemu vladavine bizantijskih careva i vladara sasanidske dinastije, te se i sam pojavio kao imperatorski sistem koji je u pogledu djelovanja i ponašanja bio znatno tragičniji i kobniji od prethodnih vladavina. Zašto islam, za razliku od zapadnih civilizacija koje su nastavile svoju egzistenciju, nije uspio da opstane? Upravo nam to ukazuje na činjenicu da je zapadna civilizacija naprednija a njeni zakoni stabilniji i postojaniji.

Društvene norme i zakoni koji su zastupljeni u zapadnoj civilizaciji su utemeljeni na želji i volji naroda. Oni zapravo učvršćuju te zakone na osnovu htijenja naroda. Činjenica je kako je nemoguće uskladiti želje svih ljudi. Iz tog razloga oni su legalizirali volju većine ljudi. Učiniti prevladavajućim i dominantnim mišljenje većine jasno je vidljivo i poznato u prirodi. Dakle, vidimo da su materijalni uzroci i prirodna sredstva većinom učinkoviti i uticajni, ali ne i uvijek. Također, kada dođe do sukoba između različitih faktora, uticaj će imati onaj faktor koji ima većinu, a ne onaj koji ima manjinu, što znači da neće svi imati uticaj. Zbog takvog toka prirodnih uzroka, postavlja se pitanje koliko je prikladno i uputno da se osnova društva, u pogledu njena cilja, prisutnih zakona i forme zasniva na želji i htijenjima većine?

U današnje vrijeme zadaća vjere je samo jedna iluzija i san koji se ne uzdiže iznad razine hipoteze. Ona je jedan racionalni ideal koji se ne može dosegnuti.

Svaka nova civilizacija koja je došla u neku državu predstavljala je garant moći, sreće, spokoja, pročišćenja morala i nastojala je ukloniti društveni nemoral, naprimjer laganje, varanje, nasilje i slične osobine koje društvo ne prihvata.

Ono što smo istakli predstavlja sažetak veoma važnog problema kojim

Za filozofe koji se bave političkim temama priroda čovjeka ne predstavlja samo jedno pitanje jer većina njihovih rasprava biva utemeljena na različitim pitanjima koja se tiču prirode čovjeka. John Locke je smatrao da *individualizam* ima korijen u prirodi čovjeka i odnosi se na slobodu i jednakost ljudi. Također je istaknuo kako priroda čovjeka uzrokuje i njegovu sebičnost. Naime, on smatra da dužnost političkih moćnika jeste da osiguraju potpuno ispunjenje slobode ljudi za razliku od onih filozofa koji smatraju da bit ljudske egzistencije leži u društvenosti. Spomenuti filozofi ne obraćaju pažnju na čiste pojedinačne ciljeve jer oni zapravo misle da pojedinac bez društva nema važnu ulogu i kredibilitet. Važno je reći kako se teorije koje definiraju čovjeka na temelju njegove političke prirode nalaze naspram teorija koje predstavljaju čovjeka kao hedonistu. Prema tome, navedene teorije predstavljaju u potpunosti različite teorije. Naprimjer, u skladu sa teorijom koja se odnosi na hedonizam, vlada je prihvatljiva samo onda kada nam donosi više radosti i kada smanjuje našu tugu. Bentham pomoću riječi "samo" želi da precizira da ništa osim rečenog ne može biti svrha i cilj vlasti. (Mir Musavi, Ali, "Filsufi Dar Mian Tabiat Va Siasat", *Mebr-name* br. 5, god. 2010)

su se bavili Istočnjaci, naročito naučnici i istraživači koji su podučavali ljude društvenim i duhovnim pitanjima. Ipak, Istočnjaci nisu na pravi način pristupili razmatranju ovog pitanja, pa su zbog toga i padali u sumnje i dileme u vezi sa zbiljom i realnošću. Kao objašnjenje možemo navesti sljedeće:

1. Kao što je već istaknuto: "Oblik islamskog društva, za razliku od oblika današnjih civilizacija, nije provediv u trenutnoj situaciji i uvjetima." Značenje navedene rečenice tiče se činjenice da današnja situacija u svijetu nije u skladu sa islamskim zakonodavstvom. Dakle, to je neosporna činjenica, a osobe koje to izgovore nemaju od toga nikakve koristi, jer sve ideologije koje su vladale i koje vladaju ljudskim društvima nisu postojale u prošlosti, ali su se ipak kasnije pojavile. Interesantno je da su se sve ove ideologije pojavile onda kada su opća situacija i opći uvjeti došli u konflikt sa njima. Uprkos tome, "nova ideologija" se uzdigla i sukobila sa već ustaljenom i postojećom tradicijom i najvjerovatnije na samom početku pokreta bila pobijedena, ali se drugi i treći put ponovo podigla na noge, sve dok nije pobijedila, pronašla svoje mjesto i postala dominantna. Naravno, neke od ovih ideologija su nestale, budući da nisu imale pogodne uvjete i faktore. Historija je svjedok navedene tvrdnje kada je riječ o svim religijskim i svjetskim ideologijama, čak i demokratskim i komunističkim ideologijama.⁵

Ovaj kur'anski ajet dokazuje činjenice o kojima je bilo riječi:

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا
فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الْمُكْدِبِينَ

Prije vas su mnogi narodi (običaji / sunneti) bili i nestali, zato putujte po svijetu i posmatrajte kako su završili oni koji su poslanike u laž ugonili. (Ali Imran, 137)

Navedeni ajet pokazuje kako ideologija koja negira Božije znakove neće imati dobar i sretan kraj. Prema tome, samo i isključivo zbog toga što neka ideologija nije u skladu sa prisutnom društvenom situacijom, nipošto ne znači da je ta ideologija besmislena i pogrešna, naprotiv, to je jedan od prisutnih prirodnih zakona koji dovodi do toga da se novi događaji i pojave pojavljuju i nastaju u akciji i reakciji i sukobu različitih činilaca. Ukoliko posmatramo islam sa prirodnih i društvenih stanovišta, uočiti ćemo kako ni islam nije izuzetak od ovog općeg pravila, što znači da je islam potpuno sličan drugim ideologijama. Dakle, islam ponekad ide ka napretku, a ponekad se povlači.⁶ Onako kako se druge ideologije oslanjaju na posebne uvjete i faktore, tako čini i islam. Danas kad je islam pronašao svoje mjesto u dušama više od 400 miliona ljudi⁷ i kada je pustio korijene u njihovim srcima, islam nije manje moćan od vremena Nuha, a.s., Ibrahima, a.s., i Muhammeda, s.a.v.a., i znamo da je svaki od ovih nebeskih ljudi sam ustajao zbog svog poziva kada tadašnji svijet nije poznavao ništa osim nemoralna, iskvarenosti i izopačenosti. Međutim, ovi pozivi su se razvijali, prodirali duboko pod kožu ljudi, ovladavali njihovim bićem i ispunjavali njihov život, i svaki poziv se neprekinuto naslanjao na drugi poziv, tako da je ta veza do dana današnjeg ostala čvrsta i neprekinuta. Božiji Poslanik, s.a.v.a., je počeo svoj poziv u trenutku kada nije imao ničiju podršku, osim podrške jedne žene i jednog čovjeka. Nakon nekog vremena, ljudi su mu se – jedan za drugim – počeli pridruživati, a već poslije manje od pola stoljeća islam se razvijao i na Istoku i na Zapadu. Sociološka i psihološka pitanja koja su postavljena u toku historije ne mogu nas nikada udaljiti od priznavanja činjenice da se najbliži izvor i potpuni

⁵ Jedan od najboljih primjera za potvrđivanje ove činjenice jeste ideologija demokratije koja je danas jedina prihvaćena ideologija. Poslije Prvog svjetskog rata demokratija je zamijenio komunizam u Rusiji, a poslije Drugog svjetskog rata komunizam je bio prisutan i u istočnim evropskim državama i Kini. Na taj način, demokratija je doživjela gubitak u većini ljudskih društava. Međutim, komunistička ideologija nije bila toliko jaka i stabilna (posebno nakon Lenjinove smrti), te se samim tim nije ni zadržala, a na "vlast" je ponovo došla demokratija – sve ovo je jasan pokazatelj načina na koji funkcioniraju ideologije.

⁶ Marshall G. S. Hodgson u djelu *Rethinking World History* zapauza kako je u 16. stoljeću posjetilac sa Marsa mogao pretpostaviti da su sva bića na granici da postanu muslimani, zbog strateške i političke prednosti muslimana, te vitalnosti njihove kulture. U tom djelu navedeni autor kazuje kako muslimani u mnogim zemljama nisu činili većinu, ali su ipak bili politički i društveno dominantni.

⁷ Ova informacija je ustanovljena u razdoblju kada je autor pisao ovaj rad.

uzrok savremene transformacije svijeta i njena razvoja krije u pojavi i usponu islamske tradicije.⁸

Islam je dokazao da je kompetentan i mjerodavan kada je riječ o upućivanju i vođenju ljudi ka stanju potpuna zadovoljstva i sreće u životu. Ovakva ideologija nikada ne djeluje depri-mirajuće i obeshrabrujuće na ljude u pogledu skrbnštva nad ovosvjetskim poslovima ljudi, zbog toga jer je njen krajnji cilj osiguranje istinske sreće čovjeka. Podrobna istraživanja o stanjima bića vode nas ka zaključku da će čovjek kao vrsta konačno postići svoj finalni cilj za kojim je uvijek tragao, a tada će se islam pojaviti u pravom svijetlu i u potpunosti preuzeti skrbnštvo nad čovjekom. U skladu sa ovom teorijom, u Kur'anu je obećan ovakav dan:

فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ

Allah će, sigurno, mjesto njih dovesti ljude koje On voli i koji Njega vole, prema vjernicima ponizne, a prema nevjernicima ponosite; oni će se na Allahovu putu boriti i neće se ničijeg prijekora bojati. (El-Maide, 54)

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا

Allah obećava da će one među vama koji budu vjerovali i dobra djela činili sigurno namjesnicima na Zemlji postaviti, kao što je postavio namjesnicima one prije njih, i da će im zacijelo vjeru njihovu učvrstiti, onu koju im On želi, i da će im sigurno strah sigurnošću

zamijeniti; oni će se samo Meni klanjati, i neće druge Meni ravnim smatrati. (En-Nur, 55)

وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ

Mi smo u Zeburu, poslije Tevrata, napisali da će Zemlju Moji čestiti robovi naslijediti. (El-Anbiya, 105)

2. Drugi zaboravljeni aspekt u ovoj raspravi jesu razlike koje postoje između islamskih slogana i slogana današnjeg civiliziranog svijeta. Dok je islamski slogan: "Istina se mora slijediti", slogan današnjeg civiliziranog svijeta je slijede-nje mišljenja i volje "većine". Općenito govoreći, ovi različiti slogani uzrokuju pojavu različitih ciljeva u društvima koja su u fazi formiranja. Cilj u islamskom društvu je istinska i racionalna sreća, u smislu da čovjek treba tražiti sredinu u svojim zahtjevima za moći, odnosno treba ispunjavati tjelesne potrebe do te mjere da ga to ne udaljava od obožavanja i spoznaje Boga – tako da obraćanje pažnje na tijelo bude uvod za spoznaju Boga. Ovakav način će u potpunosti usrećiti čovjeka i donijeti mu sreću i zadovoljstvo, budući da će na taj način sve moći čovjeka postići svoju aktuelizaciju i blaženstvo, a najveći mir i spokoj je upravo u tome, iako još uvijek, zbog činjenice da je islamski odgoj među nama zanemaren i prekinut, mi nismo u stanju na pravi način shvatiti ovaj cilj.⁹ S obzirom da je islam ovakav cilj i uzeo kao krajnju sreću čovjeka, mi možemo primijetiti da je ova religija formirala svoje zakone na temelju uvažavanja razuma nastalog na slijedenju istine, te da je snažno i odlučno zabranila stvari koje kvare i razaraju zdrav razum.

Pored toga što je islamskoj vladi dao dužnost o provođenju političkih naredbi i poštivanju islamskih granica i sl., islam je dao dužnost društvu da

⁸ Zapadnjaci svoje znanje duguju muslimanima, posebno kada je riječ o prirodnim naukama, kao što su matematika, astronomija, hemija, medicina, jer su djela muslimanskih autora preveli u periodu kasnog srednjeg vijeka. Poslije perioda srednjeg vijeka kultura zapada postiže nezavisnost od islama te na neki način stiče prevlast.

U historiji čovječanstva islamska civilizacija bi trebala biti istražena ne samo u regijama u kojima je rasla i razvijala se (arapsko-perzijsko područje), nego kao glavni element u formiranju sudbine cjelokupnog čovječanstva. Islamska historija je važna i kada je riječ o razumijevanju načina kako je došlo do sadašnje situacije u svijetu. Činjenica je da širenje islama ima prvobitan značaj u historijskom razvoju cijele hemisfere i zbog toga zaslužuje pažnju cjelokupnog čovječanstva. (navedeno prema: Marshall G. S. Hodgson, *Rethinking World History*)

⁹ Drukčije rečeno, to je zbog nedjelovanja religijskih osoba po religijskim zakonima, a jasno je da djelovanje po religijskim naredbama donosi sreću i spokoj društvima i zajednicama. Kada sebe proglasimo i imenujemo muslimanom, ali ne djelujemo po islamskim propisima, pritom imamo nedolichno ponašanje, mračnu unutrašnjost i sl., ne možemo očekivati meleka sreće. Znači, ono što ima vrijednost jeste istina, a ne tvrdnja. To možemo povezati sa sljedećim primjerom: Kada je osoba bolesna, doktor će joj propisati određene tablete da bi se izliječila. Ali, ako ta osoba ostavi recept sa strane, očekujući da ozdravi ne pridržavajući se uputa doktora, od njenog ozdravljenja nema ništa. Jasno je da uz takvo mišljenje i nerealno očekivanje ne možemo postići svoj cilj.

¹⁰ Izvor nemorala je ili pretjerivanje u materijalnom uživanju ili ekstremna lišenost materijalnih sredstava, tj. neki ljudi posjeduju nemoral zbog spokoja i imetka kojeg imaju previše, dok su drugi nemoralni zbog nesreće i siromaštva.

¹¹ Ljudi često žele prvo da postignu cilj, a poslije da se trude. Naprimjer, prvo žele da budu hrabri, a poslije da urade hrabra djela. U vezi s tim, Aristotel kaže: "Uz pravedno djelovanje bit ćemo pravedni a uz hrabro djelovanje hrabri, kao što ćemo biti arhitekta tek onda kada izgradimo kuće." U vezi sa radošću prilikom ibadeta, Morteza Motahhari kaže: "Ja ne mislim da prvo treba postojati radost da bi počeo ibadet. Ali ta radost će se postepeno pojaviti prilikom ibadeta." Znači, ljudi ne trebaju misliti da prvo mora postojati određena karakterna osobina i raspoloženje, a onda da djeluju, nego prvo trebaju djelovati da bi dostigli neku osobinu.

¹² "Doći će vrijeme kada će ljudi smatrati da sunnet (utvrđena praksa Poslanika) koji donosi spokoj u društvu predstavlja novotarija (bid'at, hereza), a zabranjena novotarija predstavlja sunnet." (Poslanik, s.a.v.a.)

¹³ Glavno pitanje kojim se bavio Morteza Motahhari jeste sljedeće pitanje: Da li čovjek posjeduje prirodu ili narav koja ga samo vuče ka dobitku?! Da li su sve čovjekove tendencije, kao što su tendencije ka moći i bogatstvu, povezane sa materijalnom motivacijom?! Da li se sva duhovna savršenstva, kao što su pravednost, dobrodušnost i sl., mogu smatrati sekundarnim?! Te kaže: "Čovjek posjeduje dva ja – jedno koje je niže, a drugo koje je više – i egzistencija svake osobe ima dvije razine. Jedna razina je životinjska, dok je druga razina plemenitija." Morteza

bude jamac izvršenja svih temeljnih djela, morala i učenja. Ovakav pristup nije saglasan sa općom naravi ljudi. Ponašanje siromašnih ljudi¹⁰ i razmetljivaca koji su ekstremno vođeni svojim strastima i prohtjevima nije u skladu sa islamskim principima. Ovakvo ponašanje islam odbacuje, jer islam negira ljudima slobodu u uživanju, pohoti, zabavi i provodu, krvoločnosti i sl. Nesklad prirode naroda i islamskog učenja će nestati kad islam uloži stanovite napore u cilju promicanja svog poziva i širenja svog odgoja, a to se specifično ne odnosi samo na religijski odgoj, jer je za postizanje nečega progresivnog i naprednog neophodno da čovjek donese čvrstu i kategoričnu odluku, iza koje treba da stoji dostatan trening i konstantno bdijenje.¹¹

Međutim, cilj današnjeg civiliziranog društva je iskorištavanje materije i jasno je da ovakav cilj prati jedan emocionalni život koji treba biti usklađen sa "prirodom" ljudi, bez obzira da li je ova prirodna želja u skladu sa onim što razum smatra istinom ili pak nije. Takav život slijedi razum samo onda kada se ne suprotstavlja njegovom cilju (korištenjem materijalnog). Sa jedne strane, donošenje i izvršavanje zakona u civiliziranom društvu je podložno volji i želji većine ljudi, a s druge strane, garancija realizacije u ovom sistemu je ograničena samo na zakone koji se odnose na praksu, a kada je riječ o moralu i temeljnom učenju nema garancije za realizaciju a ljudi imaju slobodu da posjeduju i slijede moral ili ne, osim u slučaju kada zasmeta procesu provođenja zakona, kada će zakon to spriječiti. Nužna posljedica ovakve ideologije za društvo koje je baštini ogleđa se u navikavanju tog društva na pokuđene osobine "srdžbe" i "sladostrašća" koje su u skladu sa žudnjom i prohtjevima duše, a kao rezultat toga mnoge stvari koje vjera smatra pokuđenim, smatraju

se pohvalnim, te se svojeglavo oslanjajući na zakon slobode poigrava sa moralnim vrlinama.¹² Nužna posljedica ovakve situacije jeste promjena načina razmišljanja i pad iz racionalnog toka u emocionalni tok. Shodno tome, može se dogoditi da sa razumskog gledišta nešto predstavlja razvrat i grijeh, dok sa emocionalnog gledišta može predstavljati vrlinu koja se naziva plemenitošću, lijepim odgojem i lijepim ćudoređem.¹³ Naprimjer, poput onoga što je uobičajeno u Evropi i što se dešava između djevojaka i mladića, oženjenih muškaraca i udatih žena, između ljudi, žena, njihove djece i porodica prilikom njihovih noćnih izlazaka, plesa, zabava do jutra i sl., događaja koje nije u stanju opisati jezik koji posjeduje vjerski odgoj. Veliki je broj stvari koje su sa religijskog stanovišta uobičajene, ali se njima čine čudnim i smiješnim ili obratno. Sve prethodno navedeno dovodi do zaključka da razlike u načinu shvatanja i razmišljanja dovode do razlika u putu.

Kao što ste saznali, ove "emocionalne" ideologije neće se koristiti razumom osim u mjeri koja im ravna put ka okorištavanju i uživanju, jer im je to jedini cilj, a prepreka i protivnik tom cilju ne mogu biti ništa osim ono što je istog korijena (istovrsno), do te mjere da sadašnji zakoni dopuštaju stvari kao što su rat i sukobljenosti jer svaka osoba ima pravo da uradi ono što želi izuzev onda kada to smeta želji društva. Ako razmišljamo o razlikama između ciljeva religijske ideologije i ideologije savremene civilizacije, uočiti ćemo razlog zbog kojeg su metoda i put zapadnog društva više usklađeni sa prirodom ljudskog društva nego što su to metoda i put religijskih društava.

Međutim, nije samo zapadna civilizacija ta koja je u suglasju sa društvenom prirodom, nego i sve ideologije koje su bile uobičajene među svim ljudima od

najstarijeg pa do savremenog vremena, odnosno od nomadskih ideologija do onih civiliziranih. Naime, sve te ideologije imaju jednu zajedničku tačku: na prvoj razini predstavljanja navedenih ideologija, ljudi su tim ideologijama davali prednost nad religijom koja poziva na Istinu, jer priroda naroda više teži ka materijalnom idolopoklonstvu.¹⁴ Ako dobro razmislimo, shvatit ćemo da je nova civilizacija sačinjena od beduin-skog načina idolopoklonstva, ali se razvijala od pojedinačne ka društvenoj formi, te od razine jednostavnosti ka razini visoke tehničke iznijansiraniosti. Kako je već istaknuto, islamski princip je utemeljen na slijeđenju Istine te nije u skladu sa prirodom, a to je u Kur'anu jedno od najočiglednijih pitanja:

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ

On je poslao Poslanika Svoga s uputstvom i istinitom vjerom. (El-Tevebe, 33)

وَاللَّهُ يَقْضِي بِالْحَقِّ

Allah će po pravdi presuditi. (El-Mu'min, 20)

وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ

I koji jedni drugima istinu preporučuju... (El-Asr, 3)

لَقَدْ جِئْنَاكُمْ بِالْحَقِّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ

Mi vam Istinu šaljemo, ali većini vam je Istina odvratna. (Az-Zuhruf, 78)

Zadnji ajet pokazuje kako Istina nije saglasna sa naravi i prohtjevima većine ljudi, a ajet koji će biti naveden u nastavku negira nužnost usklađivanja sa većinom zato što usklađivanje sa željama i prohtjevima većine dovodi do nemoralna i izopačenosti:

بَلْ جَاءَهُم بِالْحَقِّ وَأَكْثَرُهُم لِلْحَقِّ كَارِهُونَ, وَلَوْ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ بَلْ أَتَيْنَاهُمْ بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنِ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ

Međutim, on im Istinu donosi, ali većina njih prezire Istinu. Da se Allah za prohtjevima njihovim povodi, sigurno bi nestalo poretka na nebesima i na Zemlji i u onom što je na njima; Mi smo im dali Kur'an, slavu njihovu, ali oni za slavu svoju ne bajju. (El-Mu'minun, 70-71)

Tok događaja i rapidan rast nemorala i korupcije potvrđuje ono na šta nas sljedeći kur'anski ajet podsjeća:

فَمَاذَا بَعَدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ فَأَنَّى تُصْرَفُونَ

Zar poslije istine ima išta osim zablude? Pa kuda se onda odmećete? (Junus, 32)

Postoje brojni kur'anski ajeti u vezi sa ovom temom i ako želite bolji uvid i dublju spoznaju u vezi sa ovim, onda se obratite suri *Junus* u kojoj je riječ Istina ponovljena više od dvadeset puta.

3. Istaknuto je da slijeđenje većine predstavlja prirodni zakon Ovog svijeta. Nema nikakve sumnje da priroda u svom djelovanju slijedi većinu, ali ova činjenica ne dovodi do obezvrjeđenja nužnosti slijeđenja Istine, niti je u konfliktu sa njim. Naime, sami ovaj zakon je jedan od vanjskih primjera Istine, stoga, kako je moguće da obezvrjeđuje samu sebe?! Da bismo objasnili ovo pitanje, obratit ćemo pažnju na nekoliko stvari.

Prvo: Vanjske (materijalne) stvari, koje predstavljaju osnove naučnih i praktičnih vjerovanja čovjeka, prilikom nastajanja i različitih promjena

Motahhari ističe i sljedeće činjenice: Pod prirodom čovjeka mi podrazumijevamo čovjekovu stvarnost, a ne samo materijalnu prirodu... Čovjek u potpunosti osjeća ovo plemenito *ja*, smatrajući ga svojim pravim porijeklom. Kada dođe do sukoba između životinjskih prohtjeva i onoga što je u skladu sa čovjekovim razumom, čovjek odlučuje da da prednost razumu. Ponekad uspije u tome, a ponekad ne. Naprimjer, kada je riječ o količini i kvalitetu hrane, razum ima svoje potrebe, dok strast ima svoje potrebe. Kada čovjekova strast pobijedi, čovjekovo stanje prelazi u stanje izgubljenosti, a kada razum prevlada, čovjek osjeća uspjeh i blagostanje. Kada bi čovjek imao jednake osjećaje po pitanju "nižeg ja" i "plemenitog ja", onda bi mu bilo svejedno, te se ne bi osjećao ni izgubljenim ni uspješnim. Primjetno je da u praksi nije tako, stoga kada razum ima prevlast, osoba se osjeća kao pobjednik, a kada strast ima prevlast, osoba se osjeća kao gubitnik. Dakle, stvarno "ja" je ono koje je plemenito i razumno, dok je životinjska razina niža te predstavlja uvod za stvarno "ja". (Morteza Motahhari, *Naqdi bar Marksism*, str. 207, Sadra, Qom, 1984)

¹⁴ Allame Tabatabajji posebno ističe kako religijski zakoni zabranjuju ekstremne duševne prohtjeve i užitke, te je zbog toga na početku ljudima veoma teško da djeluju po tim zakonima. Ovi zakoni se razlikuju od svjetskih zakona koji dopuštaju različite prohtjeve i užitke, koji se većinom zasnivaju na materijalnom, a to je razlog zbog kojeg ljudi preferiraju ove zakone. Općepoznato je da su mnoge države dostigle industrijski i tehnološki napredak, ali istovremeno one nisu slijedile religijske zakone, donijevši nesreću slabijim i podređenijim državama.

i transformacija nužno se pokoravaju sistem uzroka i posljedica. Ovaj sistem je konstantan te ni na koji način ne prihvata izuzetke. Svi istraživači i kompetentne osobe priznaju navedenu činjenicu, a i Kur'an je svjedok iste. Shodno tome, "vanjski proces" je stalan i tu ne može biti odstupanja, čak i kada je riječ o događajima koji se ostvaruju većinom, koji su u međusobnoj usporedbi pretežni, i koji su u samom svom većinskom bivanju postojani i konstantni. Naprimjer, vatra prenosi toplotu na većinu stvari i taj zakon prenošenja toplote događa se većinom, te predstavlja konstantni i trajni uticaj vatre. Ovo što smo istakli je jedna istina koju ljudi uvijek slijede.

Prema tome, budući da uticaj vanjskih stvari slijedi sistem uzroka i posljedica, kao jedan stalan i nepromjenjiv sistem, uticaj – pa makar se on ostvarivao u sferi većinskog uticaja – je jedna konstanta.

Drugo: U skladu sa svojom iskonskom prirodom čovjek slijedi ono što smatra realnom vanjskom pojavom. Prema tome, iskonska priroda čovjeka slijedi istinu, čak i ako kažete onima koji poriču neporecive naučne činjenice nešto u šta oni ne sumnjaju, oni će to sa potpunom poniznošću prihvatiti.

Treće: Kao što smo naglasili, istina podrazumijeva vanjske pojave koje čovjek prema svom uvjerenju ponizno prihvata i u praksi slijedi, a mišljenje i percepcija predstavljaju samo sredstvo koje vodi čovjeka prema "vanjskom", poput ogledala u kojem se nalazi odraz nekog predmeta. Jasno je da je "biti istinit" u značenju pridjeva neke vanjske pojavne stvari koja uvijek ili većinom postoji. Dakle, "istinit" je pridjev koji se odnosi na vanjstinu a ne na znanje i percepciju, drugačije kazano, to je pridjev koji se odnosi na "objekt znanja" a ne na samo "znanje". Prema tome, konstantni stalni događaji

su istina, kao što su istina i događaji koji se većinom (pretežno) ostvaruju. Međutim, mišljenja i uvjerenja većine naspram mišljenja i uvjerenja manjine nisu uvijek istinita. Ukoliko ova mišljenja i stavovi budu u skladu sa realnošću, onda su istinita, i obrnuto. Prema tome, čovjek nije primoran pokoriti im se, ukoliko spozna i shvati realnost, on im se neće pokoriti (neće prihvatiti mišljenja većine). Ukoliko smo sigurni u nešto, a niko ne dijeli naše mišljenje, možda čak njihovo mišljenje prihvatimo formalno, naravno njihov stav nećemo istinski prihvatiti, već ćemo im se pokoriti isključivo usljed straha, stida ili nekih drugih faktora, ne smatrajući da je mišljenje naših oponentata zbilja istinito te da ga je nužno slijediti.¹⁵ Najbolji pokazatelj da mišljenje i glasanje većine nije uvijek istina koju je nužno slijediti jeste sljedeći ajet:

بَلْ جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ وَأَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ
كَارِهُونَ

*Međutim, on im istinu donosi,
ali većina njih prezire istinu.
(Al-Mu'minun, 70)*

Kada bi mišljenje većine bilo istina, onda bi bilo nemoguće da većina mrzi istinu i da se bori protiv nje.

Na osnovu ovoga što je rečeno, jasno je da je slijeđenje većine ustanovljeno na temelju zakona prirode, zato jer ovo načelo vrijedi samo kada je riječ o vanjštini stvari, a ne o znanju o tim stvarima. Kada govorimo o čovjekovoj volji i njegovom gibanju i kretanju, on slijedu većinu, tj. pretežnost vanjskih događaja, a ne mišljenje većine, što znači da čovjek temelji svoje ponašanje i djelovanje na onome što je većinom u njegovom interesu, a ne na onome u šta ljudi vjeruju. I islam je u mudrosti i dobiti svoga zakonodavstva prešao isti ovaj put:

¹⁵ Imam Ali, mir neka je s njim, kaže: "Nikada se nemojte plašiti puta koji vodi ka Uputi zbog toga što ovaj put prate malo-brojni ljudi." (*Nehdžul-belaga*, hutbe 201.)

Morteza Motahhari je dao sljedeće objašnjenje: Ponekad vidite dva puta; jednim putem idu skoro svi ljudi, dok drugim putem ide mali broj ljudi. Čovjek koji je uplašen i koji nema hrabrosti da samostalno donosi odluke, odlučit će da ide putem kojim ide većina. On će tada pomisliti: "Šta god se desi ostalima, i meni će se desiti!" Na taj način će smiriti sebe i svoju savjest. (Morteza Motahhari, *Ta'lim va tarbijat dar islam*, sv. 1, str. 49, Sadra, Qom, 2010)

مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ
وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ
عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

Allah ne želi da vam pričini poteškoće, već želi da vas učini čistim i da vam blagodat Svoju upotpuni, da biste bili zahvalni. (Al-Ma'ide, 6)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ
الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ
قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

O vjernici! Propisuje vam se post, kao što je propisan onima prije vas, da biste se grijeha klonili. (Al-Baqare, 183)

Dakle, slijeđenje većine nije zakon prirode, jer taj zakon vrijedi samo kada je riječ o vanjštini, a ne o znanju i uvjerenju koji mogu biti usklađeni sa vanjstinom ili ne moraju.¹⁶

4. Moderna civilizacija je razvijenim državama donijela sreću i zadovoljstvo, očistila ljude od nemoralna nepoželjnog u društvu. Navedena rečenica se ne mora smatrati tačnom, budući da se njihovo poimanje društvene sreće ogleda u tome da je društvo superiornije od drugih ukoliko ima veću moć, veću populaciju i ostale superiornosti i ako je efikasnije u korištenje materijalnih izvora.¹⁷ Kao što smo više puta spomenuli, islam ovo ne smatra srećom i argumentirano raspravlja i potvrđuje sljedeće mišljenje: Ljudsku sreću čini spoj duhovne i tjelesne sreće. To znači da čovjek mora koristiti materijalne Božije darove, ali mora biti ukrašen i moralnim vrlinama i istinskim Božanskim naukom. To je ono što jamči ljudsku sreću kako na Ovom tako i na Drugom svijetu. Prema islamskom gledištu, ekstremno uživanje u

materijalnom i zanemarivanje duhovne sreće nije ništa drugo osim nesreća. Istočnjaci su iznenađeni iskrenošću, čistoćom, povjerljivošću, lijepim i moralnim ponašanjem koje su vidjeli u razvijenim državama, ali to je zbog toga što nisu shvatili suštinu stvari. Većina naših mislilaca – Istočnjaka – koji su se bavili ovim pitanjem, nema društveno razmišljanje, već individualno razmišljanje. Naime, svako od nas je postavio sebi za cilj da bude nezavisan čovjek i niko od nas nema vezu sa onim što obezvrjeđuje našu egzistencijalnu nezavisnost. Međutim, istina i vanjska realnost su suprotstavljeni tome. Svako od nas ima neprekidnu vezu sa drugim osobama i stvarima, a ipak svako u svom životu ne razmišlja ni o čemu osim o privlačenju koristi i izbjegavanju lične štete, što rezultira time da se ničim drugim ne bavimo osim isključivo privatnim pitanjima, a to zapravo jeste individualno razmišljanje.

Rezultat ovakvog razmišljanja jeste taj da čovjek druge mjeri prema sebi, tj. onako kako sebe smatra nezavisnim i odvojenim, tako i druge smatra nezavisnim. Ovakav sud je jedino ispravan za osobe koje imaju individualističko razmišljanje. Ali, osoba koja posjeduje društveni način razmišljanja ima za cilj da bude neodvojivi i zavisni dio tog društva a njena korist je također dio društvene koristi. Ovakva osoba smatra da je društvena dobrota njena lična dobrota, da je društveno zlo njeno zlo, te svaki društveni atribut i stanje gleda kao svoje. Ova osoba razmišlja na drugi način, i u svojim vezama i odnosima sa drugim ljudima, pored obraćanja pažnje na dijelove male zajednice, obraća pažnju na osobe koji su izvan njenog društva, a za nju obraćanje pažnje na dijelove njene zajednice i društva nema neku vrijednost i značaj jer ona razmišlja o cjelokupnom čovječanstvu.

¹⁶ Činjenica je da slijeđenje većine u razmišljanju nije pohvalno. Shodno tome, ljude možemo uporediti sa ovcama koje bez razmišljanja slijede prethodnike, a čovjek u grupi uvijek teži da bude jednobojan. Iranska poslovica kaže: "Ako nećeš da budeš osramoćen, onda budi iste boje kao društvo." Ljudi nisu svjesni da i zajednica može biti osramoćena, a onda će i ljude u njoj zahvatiti ta sramota. Međutim, čovjekova tendencija ka istobojnosti je ogromna i Kur'an kori većinu (većinu kao temelj) ističući kako većina nije standard:

وَإِنْ تُطِيعُوا أَكْثَرَكُمْ فِي الْأَرْضِ
يُضِلُّوكُمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ
يَتَّبِعُونَ إِلَّا الْكَلَّ وَ إِنْ هُمْ إِلَّا
يُضِلُّونَ

Ako bi se ti pokoravao većini onih koji žive na Zemlji; oni bi te od Allahova puta odvratili; oni se samo za pretpostavkama povode i oni samo neistinu govore. (Al-An'am, 116)

¹⁷ U današnje vrijeme vidljiv je industrijski skok, ali ne i religijski i moralni napredak.

¹⁸ Kur'anški ajeti i predaje govore o brojnim Božjim blagodatima koje su podarene dobrim i dostojnim društvima, a ponekad se spominju i nesreće i Božije kazne koje su zadesile pokvarena i nemoralna društva. Ove Božije blagodati ili kazne možda će uticati i na iduće generacije, a često se dešavalo da su dobili nagrade ili kazne ljudi koji nisu činili grijehove ili dobra djela, ali su posjedovali te karakteristike. Kur'an kaže:

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

I izbjegavajte ono što će dovesti do smutnje koja neće pogoditi samo one među vama koji su krivi, i znajte da Allah strašno kažnjava. (Al-Anfal, 25)

U vezi s ovim ajetom, Fejz u svom djelu *Tefsir Safi* piše: "Primjeri onoga što će dovesti do smutnji koje će pogoditi i one koji su krivi i one koje nisu su sljedeći: nedosljednost u pozivanju na dobro i odvraćanju od zla, pojava novotarija (bid'ata), razdvajanje ummeta..." (Tabatabajji, Muhamed Husejin, *Ravabet edžtemai dar islam*, str. 29, Etelaat, Teheran, 2009)

Također, Kur'an o usponu i padu, časti i poniženju naroda Beni Israil kaže:

وَقَضَيْنَا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَا أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ وَكَانَ وَعْدًا مَفْعُولًا ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالِكُمْ وَبَدَّلْنَا كَثْرَتَكُمْ

Primjer koji ćemo navesti jasno će nam pojasniti ono o čemu smo govorili: Čovjek je skup sačinjen od brojnih organa i moći čijim udruživanjem nastaje jedno zbiljsko jedinstvo koje se naziva "čovječnost", ono čini da bit, djelo i svi njegovi dijelovi izgube svoju vrijednost i značaj zbog svoje potčinjenosti tom nezavisnom skupu. Naprimjer, oko vidi, uho čuje, ruka se pokorava, noga hoda – ali sve za čovjeka – dakle, svi uživaju u svom poslu jer čovjek uživa u tome. Napor i trud svih ovih organa i snaga su, na dobar ili loš način, povezani sa vanjštinom. Ovaj odnos je upravo ono što čovjek želi. Oko, uho, ruka, noga čine dobro ili loše onim osobama kojima njihov vlasnik želi dobro ili loše. Ali, kako i na koji način svi ovi organi međusobno djeluju pod zastavom "čovjeka kao jedinke"?! Rijetko se dešava da jedan organ čini zlo odnosno štetu drugom organu. Dakle, takvo je stanje kada je riječ o dijelovima čovjeka koji predstavljaju jednu zajednicu. Kada bi individue ljudske zajednice imale ovakvo društveno razmišljanje, kada bi svaki pojedinac smatrao društvo jednim jedinstvenim karakterom, u tom slučaju njihov lični interes, dobrota i iskverenost, pobožnost i poročnost, dobro i zlo bili bi zapravo njegov društveni karakter.

Kur'an je osudio narode i plemena, naprimjer Jevreje, Arape beduine i neke prethodne narode, koji su bili pod uticajem religijskog i plemenskog fanatizma zbog čega su imali poseban način rasuđivanja. Shodno tome, primjetno je da Kur'an prekorava i kudi buduće narode zbog grijeha njihovih prethodnika i prigovara trenutno prisutnima zbog ponašanja onih koji su odsutni.¹⁸ Razlog takvog kur'anskog stava je opravdan jer se tako treba ponašati prema osobi koja ima društveni način razmišljanja. U vezi sa

navedenim, u Kur'anu se nalaze brojni ajeti koje nije neophodno iznositi.

Ipak, nije pravedno pogaziti prava dobrih i vrijednih osoba koje žive u pokvarenim društvima samo zbog toga što se računa da su društvo i po-jedinac jednaki. Srca čistih osoba koje žive u takvom društvu i u kontaktu sa sa pokvarenim osobama, nisu uprljana pokvarenim razmišljanjima i ukorijenjenim unutarnjim bolestima koje su se raširile u tim društvima. Te osobe su kao suvišni dijelovi zgrade jednog iskvarenog društva. Kur'an u ajetima koji sadrže opće ukore i prigovore izuzima dobre i čestite ljude. Iz prethodno rečenoga jasno je da, ako neko hoće donijeti sud o podobnosti ili nepodobnosti, prikladnosti ili neprikladnosti osobe u civiliziranom i razvijenom društvu, kazavši da su neke nacije različite od drugih, ne može temelj svoga suda graditi na njihovoj međusobnoj komunikaciji, druženju i unutarnjem životu, već za osnovu svoga suda mora uzeti njihovu društvenu ličnost koja se jasno očituje u njihovom kontaktu sa slabijim narodima kao i druženjima koje ima sa društvenim ličnostima svijeta. Na ovo moramo obratiti pažnju kada je riječ o osuđivanju nečije prikladnosti ili neprikladnosti, sreće ili nesreće jednog društva.

Naime, istraživači sa Istoka trebali bi slijediti ovaj put ili će na kraju još uvijek biti zadivljeni napretkom navedenih nacija ili će biti iznenađeni načinom njihovog nedruštvenog razmišljanja. Ako neko podučava i razmišlja o povijesti zapadnog društvenog života – počevši od novih evropskih revolucija – i njihovim ophođenjem prema slabijim narodima i nesretnim rasama, odmah će vidjeti da ova društva istovremeno izražavaju ljubaznost i dobročinstvo prema čovječanstvu, ističući kako su spremni žrtvovati život i imetak za služenje, oslobađanje

zarobljenih, pomaganje potlačenim i nesretnim čija su prava pogažena. Međutim, oni nemaju nikakve druge namjere osim porobljavanja slabih i nemoćnih naroda, a kada god im se ukaže prilika, iskoristit će sva moguća sredstva i načine da pokažu i realizira tu namjeru. Jedan dan prisilom i pritiskom, drugi dan vrše kolonizaciju pod izgovorom naseljavanja (izgradnje), drugi dan postaju vlasnici imetka neke države ili naroda, sljedeći dan "čuvaju" zajedničke interese, drugi dan "pomažu i čuvaju" nezavisnost, drugi dan "čuvaju" mir i borbu sa opasnostima koje prijete miru, drugi dan glasno "brane" prava potlačenih naroda. Zdrava iskonska priroda čovjeka, čak i ako zanemari sposobnost raspoznavanja religijskih sudova i značenja sreće prema Objavi, neće smatrati ovakva društva valjanim i dostojnim društvima.

Može se postaviti pitanje: Kako je moguće da ljudska priroda omogući

jednako korištenje sredstava ljudima, ali da se prema sebi ponaša suprotno od toga i obezvrjeđuje svoj sud?! To znači da nekim ljudima daje čvrst dokaz i argument da druge ljude stave pod svoju vlast na način da su im njihova krv, obraz i imetak dopušteni i poželjni. Put nekih ljudi je olakšan u smislu da im je omogućeno poigravanje sa životom i egzistencijom ljudi, pa čak i da okupiraju i zavladaju shvatanjima i željama njima podređenih naroda – a to je situacija koju ljudi nisu ni vidjeli ni trpjeli u prethodnim stoljećima. Mi se u svojim tvrdnjama oslanjamo na povijesni život ovih "civiliziranih" nacija, kao i na štete koje su donijeli današnjim generacijama. Ovo što oni smatraju srećom i dostojanstvom nema drugo značenje osim značenja nasilništva i tiranije.

Prevela s perzijskog i napisala komentare: Feizieh Shamsi Nasab

I Mi smo u Knjizi objavili sinovima Israilovim: "Vi ćete doista dva puta nered na Zemlji učiniti i preko mjere oboli postati." I kad dođe vrijeme prve od dvije prijetnje, poslat ćemo protiv vas robove Naše, silno moćne, oni će uzduž i poprijeko zemlju vašu pregaziti, i prijetnja će se ispuniti. Zatim ćemo vam dati pobjedu protiv njih i pomoći ćemo vas imecima i sinovima i učinit ćemo vas brojnijim. Sve što činite – činite sebi, dobro i zlo. (Al-Isra', 4-6)

Ovi ajeti su potvrda obraćanja pažnje na društvo, a ne na pojedinca.

This text is a summary of few chapters of the book *Rawabet-e ejtema'i dar islam (Social relations in Islam)* by a great contemporary commentator of the Quran, Allameh Tabataba'i, r.a. The translation is accompanied by views of other intellectuals with the aim of confirmation, critique and more profound analysis of the text, which greatly helps in comprehending it. Even by glancing at the general Islamic regulations we understand that Islam is a social religion and that it is compatible with human nature. Regulations such as ordering good deeds and forbidding bad deeds, encouraging the strengthening of social relations through love, mutual support and giving gifts, and observance of God's regulation in community such as the group prayer, Hajj and many other religious regulations show that Islam builds its call on society. Islam is not satisfied only with the welfare of an individual, but holds that a healthy individual should build a healthy society. This text explains the applicability of Islamic social regulations in the existing contemporary circumstances. In addition, the following questions are discussed: Is the applicability of Islamic social regulations in the contemporary circumstances a measure of their advanced level or an indicator of the lack of such regulations?; Why is it that even with the existence of advanced social Islamic regulations Islam, as a social ideology, has failed to continue to prosper?; Are relations among individuals of a society the measure of the society's progress, or should we also consider the society's ability to communicate with and confront other societies?

Keywords: society, social relations, social relations in Islam